

D • N

14/4 1950

Socialismen och kartellerna

I äldre socialistisk debatt berördes knappast den samverkan mellan ur ägandesynpunkt skilda företag som vi kallar karteller; helt naturligt då kartellerna, liksom aktiebolagen, först i slutet av 1800-talet fick en central ställning i starkt industrialiserade och kommersialiserade länder. Men i Marx åskådning finns en tankelinje som med obetydliga jämkningar kan göras tillämplig på karteller och trustar. Industriföretagen skulle enligt Marx bli allt större och därmed samlas hos relativt få ägare; då denna koncentration fortskridit tillräckligt långt var socialismens skördetid kommen, och de väldiga kapitalanhopningarna skulle överföras i hela samhällets ägo.

Koncentrationsteorin visade sig inte hållbar, åtminstone inte på det sätt och i den omfattning som mästaren och hans lärjungar förkunnat; än mera totalt oriktig var dess motsvarighet, utarmningsteorin, som förutsåg en ständigt sjunkande levnadstandard hos den stora massan av befolkningen. Det låg emellertid nära till hands att låta det uppblomstrande kartellväsendet ersätta kapitalkoncentrationen i den socialistiska propagandan. Så skedde också i Sverige lika väl som i andra länder. Avtal mellan olika företag förklarades — till stor del med rätta — innebära en koncentration av ekonomisk makt av samma karaktär och samma betydelse som den tidigare förspådda koncentrationen av äganderätten till produktionsmedlen.

Till kartellerna intog socialismen därför samma tvetydiga position som Marx till kapitalanhopningen. Å ena sidan skildrades karteller och trustar som bevis på det kapitalistiska systemets uselhet och urartning. Detta system, sade man, be-
tecknades av sina försvarare som fri konkurrens, men ledde

i praktiken till privatmonopol — det förklarades vara ett medel att genom produktionsökning höja levnadsvillkoren, men blev just genom kartellerna en metod att huvudsakligen utnyttja denna produktionsökning i ett fåtals intresse. Å andra sidan höll man fast vid tanken att koncentrationen utgjorde en kapitalismens fulländning och mognadsprocess och att den alltså på lång sikt kom socialismen till godo. Kort sagt: Man kunde på en gång angripa dessa företeeser och med välbehag se dem ta allt större proportioner. Hur optimistiskt och naivt man resonerade visar bäst ett ord av den unge, teoretiskt skolade Rickard Sandler år 1908: Socialdemokratin borde "befrämja den industriella kapitalkoncentrationen och därmed produktiviteten. Bort med de naiva och oskolade ropen över just storkapitalismens framgångar! Den som trustifierar t. ex. vår sågverksindustri gör sig nästan förtjänt av en staty i socialismens Sverige."

Ju starkare socialismens maktställning blev, desto orimligare tedde sig detta sätt att resonera. Man kunde inte undgå att använda sitt inflytande för att råda bot på ständigt framhävda missförhållanden. Men de aktioner som sattes i gång blev halvhjärtade. Den första socialdemokratiska ministären tillsatte år 1920 en utredning om trustkontroll; utredningsförslaget av år 1921 var föga vittgående, och lagstiftningen av år 1925 var än mindre genomgripande. I det lilla som därefter gjorts har socialdemokratin inte tagit någon framträdande del. Under den senaste tidens debatter har det blivit tydligt att sådana mot kartellerna riktade åtgärder som avser att återställa en fri konkurrens möter ringa intresse från socialdemokratins sida. Man försvarar dock inte, som för 40—50 år sedan, kartellerna

som portar till det socialistiska samhället.

De vaga, ofta undvikande uttalanden som för närvarande görs i den socialistiska debatten på denna punkt måste ses mot bakgrunden av en allmän förskjutning i socialismens inställning. Inom vår tids socialdemokrati finns en tendens att i stället för den allmänna socialiseringen genomföra en allmän reglering och dirigerings av näringslivet, att utan att angripa äganderätten på denna väg — det sker däremot genom beskattning — undanröja den handlingsfrihet, den privata konkurrens som är ett av de främsta motiven för den enskilda äganderättens bevarande. I denna tvångshushållningsideologi passar kartellerna väl in. De kan bli instrument för den statliga politiken, ja, vår svenska erfarenhet visar att de rent av kan organiseras just för att tjäna som dylika instrument.

Utvecklingen i Tyskland är här av särskilt intresse. Inom den tyska socialdemokratin under Weimarrepubliken fick kravet på kartellernas dirigerings som ett led i en allmän statlig planeringspolitik allt större plats. Detta krav övertogs av Hitler: nationalsocialismen in-
nebar ingen socialisering, inte heller någon kontroll över kartellerna i den fria konkurrensens intresse, men väl en statlig makt över näringslivet som begagnade kartellerna som organ, som hjälpmedel för handlandet. Resultatet blev en byråkratisering, en centraldirigering av den ekonomiska verksamheten, under formellt bevarande av den privata äganderätten till produktionsmedlen. Till stor del accepterade företagen detta arrangemang, som i Hitlers hand tjänade att till det yttersta utnyttja befolkningens stora massa i de härskaandes tjänst, med stora privilegier för en politisk-ekonomisk byråkrati.

En statskontroll över kartellerna av nu antydd beskaffenhet är raka motsatsen till vad liberalismen eftersträvar. Denna "socialistiska" linje riktar sig inte mot kartellerna i konkurrensens och därmed produktionsökningens intresse, utan gör kartellerna till redskap för den statliga byråkratin. Den innebär visserligen inte, som

socialiseringen, äganderättens avskaffande, men den förintar väsentliga motiv för äganderättens bibehållande och gör i motsvarande grad dess värde illusoriskt. Ur den avgörande synpunkten — den politiska frihetens — är en sådan tvångsordning lika farlig som den direkta socialiseringen.